

Ur *Arbetshistoria* nr 80-81

Reflektioner kring spanska inbördeskriget och filmen *Land och frihet*

Hyckleri och rättfärdighet

av Lars Gogman

Lars Gogman har bl a studerat historia och är arkivarie vid Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek.

Hur ska det spanska folkkriget, frågade hon, någonsin kunna framställas som rättfärdigt från vår sida om vi beseglar det med hyckleri. Inte tillhör jag Nins organisation [POUM, min anm], sa hon och inte heller är jag trotskist utan sedan min ungdom medlem av Kommunistiska partiet. Jag vill veta, hur mitt parti utformar den historiebild som också jag har ansvar för. (ur: Peter Weiss: *Motståndets estetik*)

Ken Loachs film *Land och frihet* beskriver det Spanska inbördeskriget ur ett revolutionärt kommunistiskt perspektiv. Huvudpersonen, den spanienfrivillige David är medlem i kommunistpartiet, men har genom slumpens försorg hamnat i ett av POUM:s – Arbetarpartiet för marxistisk enhet – milisförband. När David efter en tid inser att hans parti i praktiken bekämpar den folkliga revolutionen så rämningar hans världsbild. På ett hotellrum i Barcelona river han i förtvivlan sönder sin kommunistiska partibok.

Stiliserad historieskrivning

Händelserna filmen speglar är djupt tragiska och för nutidens socialister kan det som utspelas på duken upplevas som ett knytnävsslag djupt in i den ideologiska diafragman. Filmen ställer emellertid också frågor. Det blir t ex oundvikligt att fundera över den stiliserade historieskrivning som den ”stalinska” partitraditionen gjort till vänsterns egen.

Det svenska kommunistpartiets insatser rörande det spanska inbördeskriget tecknas i den egna historieskrivningen nästan uteslutande i superlativ, försyndelser och en ideologisk diskussion undviks. Varken Fritjof Lagers *Bidrag till partihistoria*, Nils Bergs *I kamp för socialismen* eller den annars så omfattande redogörelsen av Per-Olov Zennström, *Klasskampen 1917-1939*, diskuterar egentligen de spanska problemen. Mållösheten är faktiskt så öronbedövande att man är tvungen att gå till källor utanför den vanliga svenska vänsterns krets för att söka förstå sammanhangen.

Nödvändigt är dessutom att vid sidan av detta framhävande av förtjänstfulla insatser bringa klarhet i vad t.ex. Peter Weiss menar med ”hyckleri” och ”rättfärdighet” och uppfordrande syftar på i satsen: ”Jag vill veta, hur mitt parti utformar den historiebild som också jag har ansvar för.”

För en nutida svensk vänster kan det dessutom vara intressant att relatera filmens händelser till svenska erfarenheter och förhållanden. Den intern-marxistiska konflikt som Ken Loachs film återspeglar hade när allt kommer omkring även sina svenska förgreningar.

I Sverige återspeglades 30-talets marxistiska vänsters söndring genom SKP:s anslutning till kommunistiska internationalen medan det Socialistiska Partiet, SP – som vid denna tid ännu var det större – var anslutet till ”Byrån för revolutionär socialistisk enhet”. SP var därigenom systerorganisation till det spanska POUM.

Vänsterpress (Vänsterpartiets tidning) föregångare *Ny Dag* var då det begav sig inte särskilt mållös:

POUM har blivit en mot det spanska folket fientlig organisation... Att vara trotskist är detsamma som att vara agent för fascismen. Att försvara trotskister är detsamma som att sympatisera med fascismens agenter. Att icke avslöja trotskismen är att göra fascismen en tjänst. Det är lärdomarna från trotskisternas verksamhet överallt, i Sovjetunionen, i Spanien – och i Sverige. (*Ny Dag* 11/3 1937)

När *Ny Dag* karakteriserade sina trätobröder i Socialistiska partiet som fascister låg det helt i linje med det språkbruk som vid denna tidpunkt påbjöds från Moskva. I januari 1937 avhölls där den andra av de stora moskvaprocesserna, ”Processen mot det sovjetfientliga trotskistiska centrum”. Historiens dom över dessa processer är hård och de har diskuterats och beskrivits av en mängd författare. Kopplingen till spanska inbördeskriget är även den belagd i en mängd skrifter; litterärt bl a av Nordahl Grieg, George Orwell och den tidigare nämnde Peter Weiss.

Klappjakt på ”trotskister” världen runt

Skådeprocessens språkbruk och ståndpunkter imiterades av kommunister världen runt och en klappjakt på verkliga och imaginära trotskister igångsattes. I Sovjet fullt ut, i Spanien delvis genom avrättningar och arresteringar av en mer eller mindre kommunistkontrollerad polis. I vårt land var emellertid möjligheten att fullfölja det före fälttåget begränsad. Kommunistpartiet fick därför nöja sig med munväder och smärre uppträden.

En än mindre känd beröringspunkt med Ken Loachs film är att det även i socialisternas (SP) led fanns unga män som i likhet med filmens David slogs med de spanska milisförbanden. POUM hade alltså även i Sverige mera handfasta trosfränder vilket gör det möjligt att konfrontera den allmänt vedertagna stalinska traditionen med dess sedan länge politiskt utdöda vedersakare.

Frontbrevet från dessa milismän styrker också i allt väsentligt huvudtendensen i Ken Loachs film. Milismannen Yngve Anderson skriver t ex:

Den 17 juni. Vi ligger nu och väntar på att gå till attack utan kulsprutor, utan handgranater, med odugliga gevär. Medan i Barcelona över 5000 Guardia Asaltos [regeringspoliser, min anm.] luffar omkring med bajonetter och revolverar. En bajonett är här en sällsynthet. De flesta av våra officerrare äger ej några revolverar! Guardia Asaltos stal dem i Barcelona! Vi väntar nu att få läsa i kommunisternas tidningar huru vi skandalöst utrymt våra ställningar utan strid... (*Avantgardet* 13/37)

Milismannen Harry Norrblom beskriver hur han och kamraterna Yngve och Nisse på en permission avvärjats av Guardia Asalto:

Detta är resultatet av de senaste direktiven som kommunisterna bär ansvar för. Man går in för att avvärja de anarkistiska milicianos på korta eldvapen. (*Avantgardet* 14/37)

Också hemresan blev besvärlig för de svenskar som tillhörde milisen. Harry Norrblom redogör för hur han tillsammans med ett antal medlemmar i Internationella brigaden passerar gränsen till Frankrike och att alla utom han får ett kuvert innehållande respengar.

Varför görs det en sådan skillnad? Varför är inte den ene frivillige lika god som den andre? Uppsåtet var väl dock lika för oss alla när vi lämnade våra närmaste och åkte ned till Spanien? Vi på de övriga frontavsnitten beskylls över lag för feighet under det alla de som sorterar under folkfronten är hjältar. Men alla svenskar på exempelvis Aragonfronten har varit sårade och intagna på sjukhus... (*Avantgardet* 18/37)

Milismannen Yngve Andersson råkade därtill ut för kommunisternas fiendskap vid hemkomsten. Enligt *Avantgardet* 16/37 blev han överfallen vid ett – av kommunisterna anordnat – välkomstmöte för hemvändande frontkämpar:

Någon bland publiken ropade plötsligt att där stod en fascist, och det dröjde inte många sekunder fören Yngve Andersson var omringad av en ursinnig hop, som gick löst på honom med knyt-nävarna... Tjekametoderna omplanterade på svensk botten...

Filmen *Land och frihet* och ”vänsterns” kollektiva historiska medvetande ger två diametralt motsatta bilder av ett brännande skede i den marxistiska vänsterns historia. Förmodligen finns det ingen enhetlig och obefläckad sanning att förfäkta, men att söka blunda för och medvetet utelämna Socialistiska partiets och POUM:s version av händelseförloppet vore en dödssynd. Ett sådant förhållningssätt gör historia obegriplig och ger dessutom ett osant och hycklande intryck. Tid efter annan kommer ändå frågor att ställas om den Spanska revolutionen och det röda Barcelona.

Det är förmodligen detta Peter Weiss söker illustrera med ord som ”hyckleri” och ”rättfärdighet” i sin roman *Motståndets estetik*.

Lars Gogman

Mer om *Land och frihet*: Se artikelsamlingen [Land och frihet - recensioner och debatt](#)